

Прязджалі агенты,
намаўлялі ехаць
у Савецкі Саюз

KAMUNING.org

Фёдар Аўсянюк, ВІТАВА:

У першыя гады пасля вайны ў Вітава прыязджалі агітатары і намаўлялі выязджаць у Савецкі Саюз. Некаторыя гаспадары паверылі, што ў Расіі добра жывецца. Частыры сямействы рашыліся пакінуць родную вёску і выехалі жыць за ўсходнюю мяжу. Спачатку паміж Савецкім Саюзам і Польшчай быў жалезны занавес і ніякай інфармацыі ад нашых вяскоўцаў, што выехалі на ўсход, мы не атрымлівалі. Толькі пасля мы даведаліся аб іх лёсе ў Савецкім Саюзе.

Ян Баравін, ГАРКАВІЧЫ:

Пасля вайны не толькі саланіннікі хадзілі. Былі тут упаўнаважаныя савецкія лейтэнанты Іван Іванавіч і Васіль Васільевіч, якія намаўлялі мясцовых да выезду ў СССР, абяцаючы ім там залатыя горы. А ў Саколцы быў іх камандзір, палкоўнік Ільін, здаравяка, які хадзіў у чорным кажусе.

Мая дзядзіна запісалася на выезд у Савецкі Саюз. Прадала хату і за тыя грошы купіла карову; адна карова ў яе ўжо была. Ну і тыя дзве каровы і іншае дабро завезлі на поезд у Саколку. Дзядзіна яшчэ вярнулася ў вёску, а мы з яе сынам начавалі ў вагоне, пільнуючы дабытак. Рана я падаіў тых кароў, больш вядра малака надаіў. Што з ім было рабіць? Паклікаў байцоў, што былі з эшалонам, каб ім яго даць. Яны збегліся і за тое малако аж сфарыліся, каб не па поўным кубку наліваць, каб усім хапіла. Адзін старэйшы салдат пытае мяне: „Куда едеш?” — „У Расію”, — адказваю. „А за што?” — „Па сваёй волі” — кажу. „Пачему?” — усё здзіўляецца ён. „Бо там лепш. Але гэта не я еду, толькі дзядзіна”. — „Скажы ей, калі яна вярнётся, каб яна убіралася назад дома, бо в Расіі усё разбіто, пропадэе яна ад голода!” Калі яна вярнулася, я ёй гэта сказаў. Яна сказала пра гэта іншаму эмігранту, ён далажыў упаўнаважанаму, а той палкоўніку Ільіну. Прыходзіць ён да мяне і пытае ці праўда гэта.

Я адказаў, што праўда. „А ты яго ўзнаеш?“, — пытае Ільін мяне. „Узнаю“, — адказваю. „Пойдём!“, — загадаў ён. А я ўжо скеміў, што тут рыхтуецца. Прайшлі па эшалоне, той салдат сядзеў апусціўшы галаву, я нічога не сказаў і віноўнага не выкрылі. А Ільін сказаў: „Это был враг Советского Союза!“ Калі дзядзіна заехала на станцыю Ізюм каля Растова і разгрузілася, то за першую ноч ёй усё расцягнулі, апрача кароў. І яна тады прыклала ўсе сілы, каб вярнуцца адтуль; удалося ёй пераехаць у Баранавіцкую вобласць.

З Гаркавіч у Савецкі Саюз выехала пасля вайны 36 сем'яў, а звыш шасцідзiesiąці асталася. Тыя, што выехалі, стараліся вярнуцца як найбліжэй — у Гродна, Баранавічы... Многія з іх, калі атрымалі савецкі „ўкол“, кінуліся ў п'янства, змарнаваліся.

А ў Гаркавічы з Усходу прыехала каля дзiesiąці сем'яў, з недалёк яны былі: з Гродна, Скідаля, Дзіневіч, Азяран, Парэчча... Яны ўжо ўсе пакінулі Гаркавічы, ніхто з іх не астаўся.

Люба Белая, БЕЛАСТОК:

Пасля вайны з Дзернякова ў СССР выехала адна сям'я, сям'я майго дзядзькі. Ён пры немцы падсолтысам быў і баяўся аставацца ў сваёй вёсцы. І другі гаспадар быў запісаўся, заехаў ужо на станцыю, але раздумаўся і вярнуўся.

Вольга Джэга, ЯГАДНІКІ:

У Савецкі Саюз выязджалі нашы равеснікі і мы іх праводзілі на чыгуначны вакзал у Гайнаўку. Сядзелі яны ў вагонах задаволеныя, што выязджаюць на лепшае жыццё. У Савецкім Саюзе загадалі нашым вяскоўцам выйсці з вагонаў. Іх поезд з усім дабыткам ад'ехаў, а нашы суседзі асталіся на перонах. Пасля расказвалі нам, што сталі адчайна крычаць і думалі, што ўчуюць іх у Польшчы. Застаўшыся без дабытку, які забралі з дому, тра-

пілі ў калгасы. Спачатку не дазвалялі ім прыехаць у Польшчу, а пасля баяліся яны расказаць пра жыццё ў Расіі.

Фёдар Джэга, ЯГАДНІКІ:

Некалькі сем'яў з Ягаднік паверыла ў савецкую прапаганду і рашылася выехаць за ўсходнюю мяжу. Тыя, што рашыліся выехаць у Савецкі Саюз, гаварылі, што будуць там есці блінчыкі і вінаград. Я ўсім гаварыў, каб не выязджалі з Ягаднік. Тлумачыў я вяскоўцам, што пасля трохгадовай вайны ўсё ў Расіі знішчанае. Калі казалі, што дадуць на новым месцы харчаванне і работу, я напамінаў пра ваенныя знішчэнні. Тыя, што рашыліся выехаць у Савецкі Саюз, забралі з сабой увесь дабытак, бо можна было браць нават кароў і свіней.

ЖЫХАРЫ КРЫЎЦА:

Аляксандр Раманюк: Агітатары выезду ў Краіну Саветаў абяцалі перасяленцам з Крыўца многае. Праўда аказалася зусім іншай. Мой бацька рашыўся выехаць у Савецкі Саюз. Перад самым выездам запрасіў да сябе рускага афіцэра і стаў распытваць яго пра жыццё за ўсходняй мяжой. Салдат параіў: „Нікуды не сабірайся ехаць, бо пасля будзеш плакаць”. Мой бацька паслухаў парады. Калі прыехалі за нашай бульбай, заявіў, што астаецца на месцы і не аддаў сельскагаспадарчых прадуктаў.

Марыя Навумчык: У Беларусь пераехала жыць наша сваячніца. Спачатку працавала яна ў калгасе, а пасля разам з мужам збудаваў зямлянку на акраіне Мінска. Усе яны працавалі на фабрыках і толькі праз нейкі час збудавалі ў Мінску хатку. Спачатку ў Савецкім Саюзе, знішчаным вайной, панаваў голад. Пасля і ім стала жыць лягчэй.

Ніна Вэршка: Жыхары нашай вёскі, што падаліся ў Савецкі Саюз, пасля шкадаваліся. Тут пакінулі яны свае гаспадаркі, а там трэба было нажываць усё з нуля.

Сяргей Кандратовіч, ВЯЛІКІЯ АЗЯРАНЫ:

У 1944 годзе рускія нашых у армію забіралі: ад васемнаццаці да пяцідзесяці гадоў узросту. І трэба было падпісацца, што добраахвотнікамі ідуць. Нікога ўжо не вывозілі, толькі на фронт бралі.

Калгасаў у нашых вёсках не арганізавалі, адно ў панскіх маёнтках. Абкладалі вялікімі налогамі і вясною не было чаго есці. Калі мы ў 1948 годзе адышлі пад Польшчу, то ўсе галодныя былі і польскі ўрад даў нам дарам ежу: па возе збожжа далі з Саколкі.

25 мая 1948 года перанеслі граніцу на раку Свіслач і мы апынуліся пад Польшчай. Але да таго часу нас сілаю застаўлялі выязджаць у СССР. Людзі плакалі як па памерлым, калі трэба было пакідаць радзіму. Тады нехта паехаў у Мінск ці Маскву і там сказалі, што перасяленне ў СССР дабравольнае. Тады сталі ўсе вяртацца, але хто далей заехаў, той астаўся, а хто бліжэй, той вярнуўся. Перасяленцам давалі па пяць тысяч рублёў, але як вярталіся, то тыя грошы аддавалі. У той час застаўкі ў млыне ў Галынцы спусцілі, каб вада вышэй берагоў паднялася. То нашы людзі жывёлу — свіней і курэй праз ваду пераплаўлялі. А савецкія функцыянеры насмейваліся і фатаграфавалі гэта.

Андрэй Кучынскі, МАЛЕШЫ:

Баўэр жыў побач польска-нямецкай граніцы; добры быў, можна было ўсім карыстацца, абы толькі навонкі не выносіць. У лютым 1945 года праз маю мясцовасць прайшоў фронт. На суседнім хутары начавалі дзве сям'і з Боцькаў, што вярталіся дадому; я прыстаў да іх і разам з імі прыехаў на радзіму.

Прыехаў, а дома ўжо нікога не было; пад Вадохрышча

мая сям'я — бацькі і тры браты — выехала ў Савецкі Саюз. Спачатку жылі яны ў Саратаве, а пасля пераехалі ў Пінск і там усе ўладзіліся на работу. Упершыню наведаў я іх у 1956 годзе. Усе браты, малодшыя за мяне, ужо паўміралі.

А ў нашай хаце ў Малешах жылі кватаранты, якія гаварылі, што хату бацька ім прадаў, але пасля выбраліся. Я лета прабадзяўся, а пад восень пайшоў у Райск да сястры. Адтуль мне высваталі дзяўчыну з Гусакоў і за два тыдні мы пажаніліся.

Міналай Лук'янюк, БЯЛКІ:

Прыехалі да нас савецкія агенты (так іх звалі) і намаўлялі ўсіх праваслаўных выязджаць у Савецкі Саюз. Былі гэта нейкія Валя, Віктар ды Патапенка. З нашае вёскі намовілі 18 сем'яў. Некаторыя, хоць запісаліся, не выехалі. Тыя сем'і вывозілі восенню і зімой 1944 года.

Рыгор Мароз, НОВАЕ БЕРАЗОВА:

Пасля вайны ў Новае Беразова прыязджалі агітатары з Расіі і намаўлялі выязджаць у Савецкі Саюз. Расказвалі пра раскошнае жыццё ў Краіне Саветаў і добрую апеку над савецкім грамадствам. Спачатку ў нас думалі, што ў Польшчы будзе праўленне накшталт санацыйнай улады. У Расію выехалі тыя, якія апасаліся польскай улады і малазямельныя. Яны спадзяваліся, што за мяжой будуць лепш жыць. Адзін наш селянін пасля прыходу савецкіх войск разрубаў галаву помніку Пілсудскаму, а пасля выехаў у Расію апасаючыся пакарання польскімі ўладамі. Пасля тыя, што выехалі ў Расію, шкадаваліся, што не асталіся жыць у Польшчы.

Канстанцін Масальскі, БЕЛАСТОК:

Быў я сведкам размовы бацькі з савецкім камісарам, які вербаваў беларусаў да выезду ў Савецкі Саюз. Бацька сказаў яму: „Вы больш да мяне не прыходзьце. Мая

радзіма гэта Фальваркі, Беласточчына, зямля, у якой пакоіцца прах маіх праваслаўных продкаў”. З нашай каленіі ў СССР выехалі толькі Іван Леанчук і Міхал Лашчэўскі.

Іван Мікуліч, СПІЧКІ:

У 1944 годзе сталі выязджаць у СССР. І тата запісаўся, але я не хацеў. Тата змушаў, а я — не! Пад Вялікдзень 1945 года тата паехаў. Забраў наймалодшых дзяцей: маіх дванаццацігадовую сястру і пяцігадовага брата. І з маёмасці што мог, тое забраў. Тут, разам са мною, асталіся на год ад мяне старэйшая сястра і на два гады малодшы брат ды дзед. Асталася і маміна сястра, яна хацела, каб мы ехалі, то тады ўсё ёй асталося б. Яе муж кінуўся на мяне:

- Чаму не едзеш?
- Калі ўсе паедуць, — адказаў я, — то і я паеду.
- Цябе толькі на белыя мядзведзі!
- А вы чаму не едзеце? — спытаў я.
- Бо дачкі яшчэ няма...

І воіт мяне намаўляў ехаць, аднак у мяне была ўжо прафесія. У лютым 1946 года я ажаніўся. Сястра выйшла замуж і стала ў Бельск на працу. Брата дзядзька з Дольнага каля Гайнаўкі забраў да сябе і ўсынавіў.

Ніна Панасюк, СТАРОЕ БЕРАЗОВА:

Вярнулася я з Прусіі 4 лютага 1945 года. Каго я дома пакінула, таго і застала, толькі бацькі ў брата жылі; ён сабе хату купіў і бацькоў да сябе забраў. Аднак брат мой, Васіль, з сям’ёй у Расію падаўся, каб яшчэ там гора скаштаваць. Многія тады паверылі, што там дадуць ім гаспадаркі і дамы, і паехалі. Агітатар у нас быў, які гаварыў:

— Поезжайте в Россию, каждому дом под жостью дадим.

Швагер мой спытаў яго:

— А дзе ж вы іх маеце? Цікава, што за столькі гадоў вайны дамы ў вас засталіся...

Агітатар раззлаваўся, абзываў швагра ворагам і падрыўніком, хацеў яго прыкончыць. Калі б не народ, швагера не было б у жывых.

Юлія Перавой, НАРОЙКІ:

Пасля вайны з нашай вёскі ў Савецкі Саюз выехала каля дваццаці сем'яў. Саветы гаварылі, што ў іх вялікі дабрабыт. Майму бацьку не дазвалялі пасылаць дзяцей далей сёмага класа; гаварылі, што дазваляць, калі выедзе. Мама, аднак, сказала:

— Я ўжо там была і больш туды не паеду, бо тут усё прападзе.

Цесцеў брат нагрузіў сем самаходаў свайго добра і паўёз. Пасля пісаў, што **Szumski Władek (sowietskaja władst')** усё забраў. Яго перасялілі ў іншы калгас, а тое, што забраў, прапала, бо кулак. Абяцалі, што аддадуць, але і па сённяшні дзень не аддалі.

Ігнась Петручун, МІНСК:

23 снежня 1944 года наша сям'я выехала з Сацоў у СССР; так вырашыў найстарэйшы дома брат Васіль, бо мы баяліся вялікіх налогаў. На вакзал адвозілі нас сваякі. Іх энкавэдыст спытаў, калі яны збіраюцца ў Расію. Яны адказалі, што ўжо там былі і ведаюць пра тамашняе жыццё. Калі ведаеце, сказаў ён, дык маўчыце.

Ехалі мо з два тыдні, зімою, у нявыгадным таварным вагоне з печкай. Вельмі наглядалі,

каб хто з малых не астаўся. З намі ехала і згаданая два-
юрадняя сястра.

Прывезлі нас у вёску Іванаўка, чатыры кіламетры ад
станцыі Крычаў. Пасялілі ў чужы дом, гаспадыня ляман-
тавала ў істэрыцы. Пасля неяк зжыліся з нашымі гаспа-
дарамі, а калі мы пабудаваліся, паміж намі ўсталяваліся
добрыя адносіны. На Беласточчыне нас называлі белару-
самі, а на Магілёўшчыне — палякамі. Адносіліся да нас
як да чужых, бо мы і па менталітэту розніліся, аднак ад-
крытых папрокаў што палякі — не было.

Мы прывезлі з сабою пятнаццаць цэнтнераў збожжа,
двое коней, тры каровы, дзве свінні, шэсць авечак, 23
цэнтнеры харчоў, сем цэнтнераў дамашніх рэчаў. Пад
немцам у нас здохла адна карова і цётка дала нам сваю.
Перад вызваленнем здохла і другая карова. Калі немцы
адступалі, адзін зайшоў малака папіць. Мама адказала,
што ў нас каровы няма. Тады ён загадаў падуладнаму каб
прывёў нам карову — чырвоную, прыбалтыйскую. І мы
тую карову пад Крычаў прывезлі.

Каля вёскі Залесавічы быў маёнтак, але без дамоў.
Нам там выдзелілі зямлю і дазволілі будавацца. У гонар
Дзевятага мая наш пасёлак назвалі Пабедай. Туды пе-
раехала дзевяць сем'яў і многія выкапалі зямлянкі.

Наша сям'я рашыла будаваць дом. Далі нам дзялянку
лесу, мы пілавалі той лес, прывозілі, будаваліся. Цэглу бра-
лі з раскіданых дамоў, не ведаю, ці гэта было легальна.

Брата Васіля ў 1945 ці 1946 годзе, хаця яшчэ не
скончылі будаваць дом, прызвалі ў Крычаве ў армію; слу-
жыў ён на Слонімшчыне.

Вясною 1945 года зямлю засеялі. У нас не збіралі
змёрзлай бульбы, так як у калгасах. У калгас мы не ўсту-
палі, бо, мабыць, была нейкая дамова, каб перасялен-
цаў цягам дзесяці гадоў у калгас не браць. Але пасля гэту
дамову парушылі і сталі гаспадароў абкладаць вялікімі
налогамі. Мы жылі з коней — аралі, сеялі калгаснікам,
наймала нас сельпо — вясковая крама — вазіць соль на

санях. Пасля забаранілі трымаць коней. Калі заганялі людзей у калгас, спярша адбіралі ім коней, а без каня сялянін быў вымушаны запісвацца калгаснікам (калі б цяпер сяляне мелі коней, на Лукашэнку ніхто не галасаваў бы). Прыехалі і да нас забіраць кабылу, брат Сцяпан, 1933 года нараджэння, супрацівіўся і яго засудзілі на тры гады, сядзеў у Беларусі.

Многія людзі былі раздзелены мяжой. З васьмі сем'яў, што ў Пабедзе ў зямлянках жылі, чатыры выехала ў Гродна, бліжэй сваіх сем'яў. Стала раз'язджацца моладзь.

Мой брат Мікалай у Германіі ўцякаў ад гаспадара, яго злавілі і трапіў у канцлагер. Калі канцлагер занялі саветы, яны хацелі забраць брата ў армію, але ён адмовіўся, бо быў пяцідзсятнікам. Засудзілі яго за гэта на дзесяць гадоў, ён трапіў у Караганду. Пасля гаварыў нам, што камуністы нават фашысцкага падноска не варты, настолькі былі жорсткія. Калі ў Германіі немец ударыў брата ў твар, брат падстаўляў яму другі бок, і немцу ўжо рука на яго не паднімалася. Калі ж тое самае ён рабіў пры энкавэдыстах, гэта дзейнічала на іх як чырвонае палотнішча на быка. Яны брату іголка пад ногці забівалі, заціскалі пальцы ў дзверы, трымалі ў бараках на саракаградусным марозе ад чаго брат прастудзіўся, захварэў туберкулёзам і яго ў 1948 годзе адпусцілі. Ён ажаніўся і жыў у Слоніме. Мы доўга яго шукалі і ён нас знайшоў. Калі аслаб, прыехаў да нас і ў нас памёр. І ён мяне заразіў туберкулёзам, але не лёгачным, але каленнага сустава, куды пайшоў туберкулёзны працэс.

Атрымлівалі амерыканскую гуманітарную дапамогу — кансервы і вопратку. Пісалі ў газетах пра кампенсацыю перасяленцам, мама шмат хадзіла дабівацца яе, але безвынікова.

Старэйшыя браты пад Польшчай хадзілі ў школу. Пад немцам у Сацах школы не было і ніхто з нашай сям'і тады не вучыўся. Паўтара кіламетра ад Пабеды была школа ў Залесавічах. Але наша сям'я бедная была. Сястра

з 1935 года і на год малодшы брат не ішлі ў школу, бо не было ў што апануцца. Мы вучыліся дома — вучылі нас мама і старэйшы брат, яны ўмелі па-беларуску. Пасля я пайшоў адразу ў трэці клас, а малодшы брат — у другі.

У Залесавічах было чатыры класы і з пятага класа я пайшоў у Крычаў. Хадзіў пяшком або ездзіў на веласіпедзе, а калі нага стала балець, тады падвозілі мяне на кані, або знімалі ў горадзе кватэру. Было крыху грошай, бо брат ездзіў на захад, купляў там масла, мы яго ў маля кавалкі расфасоўвалі і прадавалі. А пасля брата па-клікалі ў органы і папярэдзілі...

У Крычаве цяжка дыягнаставалі маю хваробу і паслалі ў Магілёў; там устанавілі, што туберкулёз, далі скіраванне ў сельскую бальніцу. А там хірург заключыў: „Нікакой у вас туберкулёз!“ Станавілася ўсё горш, давялося хадзіць на кастылях і наймаць у Крычаве кватэру.

Дырэктар школы, ваенны адстаўнік, не любіў мяне. І раптам клічуць мяне да яго. Ён гаворыць са мною ўжо зусім па-другому — мабыць нехта ў райкаме звярнуў яму ўвагу. Далі мне пучёўку ў санаторый у Рэчыцы, але ўжо было запозна для вылячэння і адзін мой сустаў не працуе.

З дзесятага класа далі мне пакой у школе і так я завяршаў сярэдняю адукацыю. Пасля школы запісаўся на трохмесячную камандзіроўку на цалінныя землі. Жыў у горадзе, дзе большасць жыхароў складалі ўкраінцы, якія там пасяліліся ў царскі час. Там я ўпершыню пазнаёміўся з чачэнцамі, якіх туды перасяліў Сталін. Яны былі баявітыя, і хаця іх нямнога было, аднак усё насельніцтва падпарадкоўвалася ім. Я там зразумеў, што цаліна не мне і ў наступным годзе паступіў у Гродзенскі медінстытут.

Вера Полех, КРУГЛЫ ЛЯСОК:

Пасля вайны ў тых Полехаў у Кузьмах засеў савецкі агітатар, што намаўляў выязджаць у СССР. Мой муж паехаў у Валілы, дзе разгружалі палякаў, якіх прывозілі з усходу, і запытаў аднаго з іх:

— Як там людзі жывуць, бо я сам запісаўся?..
 — Не едзь, чалавеча! — адказаў той. — Зараз вас за
 граніцай павыкідаюць і нікога не павязуць туды, куды пі-
 шуць!

Мой вярнуўся. А тут многа запісалася на выезд. Му-
 жава сястра, удава, запісалася. Прыйшоў тэрмін і яе
 бацькі адмовіліся. І яна адмовілася. І мужу зараз удало-
 ся выпісацца. І людзі беглі да тых агентаў, што ў Полеха
 сядзелі, і неслі ім і каўбасу, і што, каб толькі іх знялі са
 спісаў. Але сілаю ніхто да выезду не прымушаў.

Цётка Лапінскага, што ў Польшку, выехала з сям'ёю ку-
 дысь вельмі далёка. І калі аднойчы прыехала, то так пла-
 кала, што не магла пры людзях сядзець, як малое дзіця.
 І як паехала, то ўжо нават ліста не прыслала. І яшчэ адна
 сям'я з Польшка выехала была і па сёння пра іх не чуваць.

Вольга Раманюк, АПАКА-МАЛАЯ (Беларусь):

*Злева: Канстанцін Селях і ягоная
 дачка Вольга Раманюк з сямейні-
 камі (другая палова 1950-х гадоў)*

У 1948 годзе, як устанаві-
 лі мяжу, мы апынуліся ў па-
 ласе „восемсоткі”. Год паз-
 ней вымушаны былі пера-
 несці забудовы далей ад гра-
 ніцы. З намі перасялялася
 каля дваццаці гаспадароў.
 Кожны будаваўся на сваім
 полі. Наш участак быў вузкі,
 таму бацька замяніўся полем
 з суседам. Гаспадарку невя-
 лікую мелі, каля чатырох гек-
 тараў. Шмат поля засталася
 на польскім баку. Мелі мы каня, кароўку, некалькі сві-
 нак і курачак. Зямля была не найлепшай якасці. Пры-
 бытак ад гаспадаркі быў невялікі. У жыцці ўсяляк бы-
 вала. Часам хлеба не хапала ў хаце. У 1951 годзе ар-
 ганізавалі калгас імя Дзяржынскага. Каня з фурай
 у калгас перадалі, апошнюю маёмасць пры сабе пакі-

нулі. Апрача Апакі–Малой у калгас былі прыпісаны вёскі Доўбізна, Хлявішчы, Альвус, Бушмічы і Дварэц. Нам прызначылі трыццаць сотак для вырошчвання бульбы. Пачаткова я працавала ў палявой брыгадзе. Да жніва ха-дзіла я з бацькам. Ён касіў жыта, а я падбірала. Матуля ў хаце заставалася. Пасля бацьку перавялі ў „мастерскую” брыгаду, паколькі ён лічыўся майстрам на ўсе рукі: цесляром, печнікам, а нават шаўцаваць патрапіў. Многія пагранзаставы будаваў.

У пачатках існавання калгаса рабочым прызначалі „працадні”. Лік іх залежаў ад выконванай працы. Часам у адзін дзень выпрацоўвалася два „працадні”. Пасля некалькіх год калгаснікам назначалі месячную плату. Быт наш паправіўся. Мелі мы сваё збожжа, бульбу, муку ды некалькі рублёў заставалася. На сталае апрача хлеба пірог загасцяваў. Пасля таго, як бацьку перавялі ў „мастерскую” брыгаду, я падалася ў Брэст на работу. Вярнулася дамоў пасля двух гадоў. У калгасе імя Дзяржынскага працавала я ад 1955 па 1971 год. Затым выйшла замуж у Юўсічы. Бацькі адны засталіся. Часта я ўспамінала бацькоўскі кут і тое, як у час сенакосаў сена каля гра-ніцы сушылі. Вартаўнік–пагранічнік побач стаяў, а мы песні спявалі. Адноўчы, памятаю, кучка жанчын на польскім баку сабралася. Сярод іх я Зойку Зінчук з Хлявішчаў пазнала, сваячніцу Міхася Селяха, што ў Чаромсе пражываў (некалькі гаспадароў з Хлявішч на польскі бок перавялі пасля ўстанаўлення мяжы і хутарам у Чаромхаўскай гміне лічыліся). Гэтая пытала ці няма сярод нас Олі Селях, значыць мяне. Я глядзела на яе ды словам не магла адклікнуцца, бо салдат стаяў побач нас. Руку затым убок адхіліла і пальцам на сябе паказала. Вартаўнік прыкмеціў гэта. Адклікаў мяне набок ды кажа: „Далей адыдзі і пагавары са сваячніцай, каб іншыя не бачылі”. Спагадлівым чалавекам аказаўся гэты вайсковец. Зоя прасіла перадаць ёй песні, якія мы спявалі. Распытвала пра жыццё ў Саюзе ды сваякоў. Я глядзела на яе і жаль

сціскаў сэрца, што не можам падаўнейнаму сустракацца, несла крыўду да тых, што мяжу прыдумалі.

Міхал Русь, ТАПІЛЕЦ:

У сакавіку 1946 года вярнуўся я на радзіму. У Завадах людзі збівалі скрыні і ў СССР збіраліся. Я спытаў, што дзеецца...

— Ноччу былі, аднаго забілі, а нам загадалі вон адгэтуль.

Я паехаў у беластоцкі ПУР, прыкінуўся рэпатрыянтам:

— Тыдзень часу чакаю ўжо кватэры, на пероне стаю! — паскардзіўся я дырэктару.

— Не ведаеш, што рабіць? — адказаў ён мне. — Выбі вокны ў якой хаце і скажы, каб праз тры дні адсюль у Расію выехалі!

Пасля мы заехалі і яго правучылі, але ўжо нашы людзі ўцякалі адзін праз аднаго.

Мама з траімі маімі братамі вярнулася са ссылкі ў чэрвені 1946 года; яшчэ адзін брат, так як і я, апынуўся ў арміі. У 1950 годзе атрымалі мы ад бацькі ліст: прасіў ён прыслаць метрыку. Войт напісаў метрыку, мы паслалі, але бацьку не пусцілі. Тады мы з братам паехалі ў савецкае пасольства ў Варшаву, каб дазволілі вярнуцца бацьку да сям'і, а нам кажуць:

— Там бабы есть, может жениться и жить.

Я ім свае дакументы паказаў, што пад Леніна ваяваў і яны рашылі адпусціць тата; вярнуўся ён у 1951 годзе. На прывітанне музыкаў прывезлі, палова вёскі зышлася — бочку гарэлкі выпілі.

Ян Сачко, ВУЛЬКА наля Орлі:

Пасля вайны ў Вульцы асталося мала коней і таму жыхары вёскі пазычалі іх у сваякоў з суседніх сёл, каб выканаць самыя неабходныя сельскагаспадарчыя работы. Мае бацькі бралі кабылу ад сваякоў з Мора, а пасля купілі каня. Дзве сям'і выехалі ў Савецкі Саюз. Наш баць-

ка пачаставаў савецкіх салдат салам і яны паралілі нам астацца. Перасцераглі яны перад знішчэннямі ў Савецкім Саюзе.

Уладзімір Скомін, ГРАБЯНІ:

З арміі звольнілі мяне 12 лютага 1948 года. Ведалі, што мая мясцовасць у межах Польшчы, таму там і выпусцілі. Прыехаў я поездам у Саколку, а з Саколкі ў Новы Двор пяшком прыйшоў. Мая сям'я была ўжо дома, вярнуліся восенню 1945 года перад Усімі Святымі.

У 1948 годзе праставалі польска-савецкую мяжу, мянялі. І Хварасцяны, дзе жыў мамін брат, перайшлі пад Польшчу. Саветы ўсіх праваслаўных з Хварасцянаў — хочаш, не хочаш — забралі на свой бок, у тым ліку і дзядзьку. У вёсцы было сем праваслаўных сем'яў і ўсіх забралі, нікога не пакінулі! Раней і па навакольных вёсках хадзілі, намаўлялі да выезду. Пасля ў Хварасцяны прыехалі дзве каталіцкія сям'і Тамашэўскіх з суседняй вёскі, што асталася на савецкім баку. Іхнюю вёску раскідалі, бо на яе месцы саветы задумалі паставіць пагранічную заставу.

Я рашыў узяць дзядзькаву зямлю ў Хварасцянах. Гаспадарку дзяржава выцаніла і я ўзяў яе на выплату, дваццаць гадоў паволі плаціў. Купіў усё — з хатай, стадолай і хлявом. А дабытак трэба было купляць асобна.

Ніна Танаюк, МІКУЛІЧЫ:

Калі праходзіў фронт і ў нас затрымаўся, то людзі цэлымі тыднямі ў лесе сядзелі разам са сваім дабрэм, бо і немцы, і рускія забіралі коней і вазы; трэба было ўсё хаваць.

Пасля вайны з Мікуліч выехала ў Савецкі Саюз дзевяць сем'яў: дзве сям'і ў Кобрын, адна ў Зэльву, а апошняя ў шахты ў Луганскую вобласць. У лютым 1972 года мы наведалі мужавых сваякоў, што пасяліліся на Украіне. Усе выхадцы з нашай вёскі тады прыязджалі да нас, віталіся, толькі адзін прадажнік не падышоў, як Іуда.

Васіль Хмара, МАЦКЕВІЧЫ:

Пасля вайны праз Белавежскую пушчу пралагла шчыльная мяжа. Нават жыхарам, што жылі непадалёк ад граніцы, забаранілі перасякаць яе. Мяжа, што раздзяліла нашы землі, неўзабаве пасля яе ўстанаўлення была зменена. Спачатку больш пушчанскіх вёсак было далучаных да Польшчы. Пасля Бобінка, Смаляціна і Акастavec былі далучаны да Беларусі. У жыхароў, што жылі бліжэй мяжы, поле апынулася ў Беларусі і трапіла ў калгасы. Грамадзяне Польшчы за страчаную зямлю атрымалі нейкую кампенсацыю. Людзям хацелася наведаць сваякоў за мяжой, але можна было да іх дабірацца толькі акружнай дарогай і ўезд у Савецкі Саюз быў надта складаны. Спачатку жыхарам вёсак, што апынуліся ў Беларусі, жылося вельмі дрэнна. Мусілі яны змагацца з голадам, бо харчаванне вывозілі ў гарады. У калгасах жартавалі: „Што ў веялцы на дне — даюць за трудадне”. Пасля ўмовы жыцця паправіліся. Мой сваяк Васіль, якога я наведаў у Беларусі, абкошваў равы, а яго жонка працавала ў цялятніку. Апрача работы ў калгасе ў Асенніках, гадаваў ён дзве каровы. У шасцідзiesiąтых гадах здарылася такое, што два дні савецкія пагранічнікі прапускалі праз мяжу ў Польшчу, без запрашэнняў, жыхароў вёсак распаложаных побач пушчы ў Беларусі. Проста калгаснікі ў час сенакосаў падпаілі савецкіх пагранічнікаў і яны пусцілі іх да нас. Два дні нашы сваякі гасцявалі ў Мацкевічах. Да нас прыйшоў сваяк Кузьма са Смаляціна і мы пасядзелі разам з ім. Польскія пагранічнікі са Старыны думалі, што пераход жыхароў Беларусі легальны. Пасля ў Беларусі апамяталіся. Знялі камандзіра пагранічнай заставы, паставілі на яго месца вайсковага каўказскай нацыянальнасці і пераход у Польшчу спынілі. Нашы па-

гранічнікі ездзілі па вёсках і пыталі пра нелегальнае перасячэнне мяжы, але ніхто не прызнаваўся, што да нас прыходзілі сваякі.

НН, ЧАРАЎКІ:

У Савецкі Саюз выехала ад нас мала людзей, хаця былі агітатары. Калі мост у Страблі адбудоўвалі, у Чараўках стаяла рота савецкіх сапёраў; у нашай хаце кватаравалася іх дзесяць чалавек. Гаварылі яны пра агітатараў: „Эх ты, крыса тыловая: почему ты не идёшь на передовую? Вы его не слушайте!”

А нам салдаты казалі: „Хозяин, ты не слушай их, никуда не выезжай! Есть хлеб и до хлеба — сиди, но не болтай. Там тебя никто встречать не будет”.

З Чараўкоў выехалі чатыры сям’і, і з Кажан чатыры. Зажылі там гора. Выехаў мамін дзядзька і ўжо радзімы не мог наведаць. Колькі ён не прасіў, нават ліст самому Хрушчову пісаў, не пусцілі яго ў Польшчу. Толькі ў 1956 годзе сын яго прыехаў. Глядзеў у акно, ці хто не падслухоўвае і казаў: „У русских людей два смертельные врага: это колхоз и партия”.

Дзедаў брат напісаў нам (нейкім цудам яго ліст прапусцілі): „Политика Советского Союза стоит на лжи и обмане”. І яшчэ пісаў: „Ты пришли мне адресс Куприянюка. Но если он член партии — не хочу его знать”.